

SOCIAL AND ECONOMIC HISTORY

Юрій Войчун

Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

СТАНОВИЩЕ ЧЕХІВ В УМОВАХ ІМПЕРІЇ ГАБСБУРГІВ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ МІГРАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЮ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Yurii Voichun

Rivne State Humanitarian University, Ukraine

POSITION OF CZECHS IN TERMS OF THE HABSBURG EMPIRE AS A FACTOR OF MIGRATION TO THE VOLYN PROVINCE

The article studies the problem of socio-economic situation of Czech peasantry in the first half - the mid of the nineteenth century. Such problems as social structure of Czech village in the mid-nineteenth century and mechanisms of the peasant reform during 1848-1849 revolution were considered. Basic factors that contributed development of migration among Czechs (landlessness and land hunger, impoverishment of population, preservation of feudal survivals after the revolution of 1848-1849, pro-German government policy) were also analyzed in this paper. The author considered the main directions of the Czech migration and analyzed public attitudes among Czechs to deploy migration wave in the Volyn province and activity of people with resettlement movement in the region.

Key words: Czechs, socio-economic status, lack of land, impoverishment, migration, Volyn province.

Модернізація Австрійської імперії була складним і суперечливим процесом. Імперія Габсбургів представляла собою окраїнну європейську державу, що доповнювало зміст процесу реформ геополітичною та гео економічною своєрідністю. К. Меттерніх сказав: «Азія починається там, де Східне шосе виходить з Відня»¹.

Політичним каталізатором промислового розвитку регіонів, де проживали західні слов'яни, стали європейські події початку ХІХ ст., насамперед масштабні військові дії, що супроводжували наполеонівські війни. Завдяки континентальній блокаді і постійному зростанню попиту на сільськогосподарську продукцію збільшувало обсяги її виробництва в Європі.

Промислова революція, що мала місце в чеських землях на початку ХІХ ст., визначила стан і перспективи розвитку цих районів імперії Габсбургів. Певне відставання економічних реформ було передусім наслідком складних феодальних відносин і маргінальності слов'янського населення, порівняно з титульною німецькою нацією. Водночас, саме в чеських землях було багато прихильників здійснення реформаторських змін, пов'язаних

¹ Хобсбаум, Э. (1999). *Век империи, 1875-1914*. Ростов-на-Дону, 28.

передусім із свободою торгівлі¹.

Проблема соціального розшарування чеського селянства до середини XIX ст. привернула активну увагу істориків в післявоєнний період, хоча певний інтерес до даної проблеми проявлявся ще в міжвоєнні роки. У працях К. Гоха та К. Крофти² містяться дані, що свідчать про економічну та соціальну неоднорідність чеського села в період пізнього феодалізму. У чеській післявоєнній історіографії одним з перших звернув увагу на дану проблему Ф. Кутнар, окремі її аспекти розглядалися в працях Й. Каньової³, Й. Прокупека⁴, М. Мржка⁵ та Й. Пурша⁶.

Серед російських істориків до проблеми міграції чехів на територію Російської імперії, зокрема і Волині, звертались Л. Бурикіна⁷, З. Ненашева⁸, О. Серапіонова⁹.

Сучасні чеські дослідники (зокрема В. Доубек¹⁰, М. Главачка¹¹, Я. Вацулік¹²) також не оминули увагою історію чеського селянства в середині XIX ст. та розвиток міграційних процесів серед чехів в другій половині XIX – на початку XX ст.

Особливе місце у загальній економічній структурі Австрійської імперії завжди займала Чехія. Історично до імперії входило три чеські області – Чехія, Сілезія і Моравія. Разом вони склали 11% території держави, а кількість населення у Чехії становила 12%, у Моравії – 4,6%, а у Сілезії лише 1,1% від загальної чисельності мешканців Австрійської імперії¹³.

Чехія традиційно експортувала свою продукцію до столиці імперії, в Угорщину та Східну Європу. Цьому сприяла дешевизна місцевої робочої сили, що дозволяло підприємствам створювати конкурентну продукцію, порівняно із західноєвропейською фабричною продукцією. Хоча до 40-х рр. XIX ст. цехова організація міцно зберігала свої позиції, але нове фабричне виробництво поступово витісняло старі форми виробництва¹⁴.

Соціальне розшарування чеського села до 40-х рр. XIX ст. досягло значної глибини. Цей процес проходив по-різному в різних регіонах країни. Так, на півночі і сході Чехії він вирізнявся більшою інтенсивністю, що було обумовлено економічним розвитком даних

¹ Травин, Д. (2004). *Европейская модернизация*. Москва: ООО «Издательство АСТ»; Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 345.

² Krofta, K. (1949). *Dějiny selského stavu*. Praha, 458.

³ Kaňová, J. (1959). Vývoj sociální diferenciace a robotních povinností na panství města Litomyšle v letech 1781-1848. *Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí*. Pardubice, 119-137.

⁴ Prokůpek, J. (1931). Jak se hospodařilo na venkovských hospodářstvích na počátku XIX a XX st. "Časopis pro dějiny venkova". roč. 18, 21-41.

⁵ Mrška, M. (1957). Morava a Slezsko v hospodářském a společenském vývoji předbrěznového Rakouska. *Slezský Sborník*, 1, 24-48.

⁶ Purš, J. (1954). K otázce průmyslové revoluce v hlavních odvětvích textilního průmyslu v českých zemích. *Československý časopis historický*, D. II, 76-105.

⁷ Бурыкіна, Л. (2004). Чешская миграция на Северо-Западный Кавказ в пореформенный период. *Мир славян Северного Кавказа*. Краснодар, 131-134.

⁸ Ненашева, З. (2006). Начало эмиграции чехов в Россию в середине XIX века. *Русский сборник: исследование по истории России*. Т. III. Москва: Модин Колеро, 7-37.

⁹ Серапіонова, Е. (2006). Лица чешской национальности. *Родина*, 4, 107-109.

¹⁰ Доубек, В. (2001). Между Веной и Москвой. Славянская концепция и образ России в чешском обществе XIX века. *Родина*, 1, 105-110.

¹¹ Главачка, М. (2008). «Весна народов» в Центральной Европе. Историческое наследие революции 1848-1849 годов в Австрийской империи (на примере чешских земель). *Неприкосновенный запас*, 4, 84-89.

¹² Vaculik, J. (2002). K počátkům českého zemědělského vystěhovalectví do Ruska ve 2. Polovine 19. Století. *150 let Slovanského sjezdu (1848). Historie a současnost*, 195-206.

¹³ Mrška, M. (1957). Morava a Slezsko v hospodářském a společenském vývoji předbrěznového Rakouska. *Slezský Sborník*, 1, 34-35.

¹⁴ Karniková, L. (1964). *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, 90.

районів. Кількість бідноти майже всюди складала 50-60% всього сільського населення, а в окремих регіонах – перевищувала 70%¹. Заможних селян нараховувалось близько 15-20%.

Майновому та соціальному розшаруванню селянства в першу чергу сприяли товарне виробництво, використання найманої праці, заміна панщини грошовими платежами, нерівномірний розподіл феодальної ренти. Не останню роль в диференціації чеського селянства в першій половині XIX ст. відіграли кризи 20-х- початку 40-х рр. Їх результатом було розорення значної кількості дрібних виробників, пов'язаних з ринком, а також збідніння і голод серед сільської і міської бідноти.

Землеробське населення Чехії в першій половині XIX ст. поділялось на наступні категорії. Дві основні групи селян – «грунтовики» і «контрибуенти», які мали орну землю і платили державі податки – контрибуцію, і малоземельні та безземельні селяни. Залежно від розміру наділу і форми виконуваної панщини «грунтовики», в свою чергу, поділялись на «сідлаків» та «халупників». «Сідлак» міг бути повнонадільним, напівнадільним та чвертьнадільним. За одиницю наділу брався 1 лан, що дорівнював 17,5 га. До середини століття майнова різниця між «сідлаком» і «халупником» зростає. До малоземельних і безземельних селян належали «домкаржі» та «подруги». Перші, як правило, володіли будинком і ділянкою під город. Якщо «домкарж» володів тільки будинком, то його називали «барачником». «Подруги» не мали ні будинку, ні землі і наймались в робітники до пана або до заможних «сідлаків»².

Заможне селянське господарство, що виробляло продукцію на ринок, було значною економічною одиницею. Основним товаром було зерно. В забезпечення тягловою силою, знаряддями праці, в умінні експлуатувати робочу силу в повній мірі, не застосовуючи зовнішньоекономічного примусу, господарство «сідлака» часто залишало позаду навіть панський маєток. «Сідлаки» за вищу плату переманювали робітників з панських господарств. За даними джерел, в заможних господарствах нараховувалось до чотирьох категорій робітників, не враховуючи жіночої прислуги³.

Малоземельні домкаржі отримували додаткові засоби на існування за рахунок поденної роботи на пана або «сідлака», домашнього прядіння і ткацтва, оренди землі. За поденну роботу селянин отримував плату, якої ледь вистачало на харчування.

Домашнє прядіння та ткацтво було поширено в основному в маловрожайних регіонах. Уміння прясти і ткати високо цінувалось. З 40-х рр. XIX ст. в ході промислового перевороту домашнє прядіння та ткацтво стало занепадати. Оренда землі також рідко виправдовувала себе, оскільки вкрай збіднілі селяни погоджувались на високу орендну плату і після збору врожаю практично нічого не отримували. Прагнення отримати від землі максимум, не роблячи затрат, вило до її виснаження і до розорення самого орендаря.

Зростаючий розрив між економічним становищем «сідлака» і «домкаржа» призводив до все частіших зіткнень їх інтересів. Особливо яскраво вони простежувались в петиціях селян. В скаргах і вимогах відображалась позиція всього феодально-залежного селянства в революції 1848-1849 рр.

Головним питанням, що викликало серйозні розходження між ними було питання землі. «Сідлаки» були найбільшими конкурентами «домкаржів» при наймі панських, державних і церковних земель. Здача в оренду проводилась з торгів, що забезпечувало перевагу заможним селянам і дозволяло їм штучно підвищувати ціни. Біднота була позбавлена можливості користуватись общинними землями, оскільки безземельні селяни не

¹ Kaňová, J. (1959). *Vývoj sociální diferenciace a robotních povinností na panství města Litomyšle v letech 1781-1848. Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí.* Pardubice, 129.

² Krofta, K. (1949). *Dějiny selského stavu.* Praha, 87.

³ Prokůpek, J. (1931). *Jak se hospodařilo na venkovských hospodářstvích na počátku XIX a XX st. "Časopis pro dějiny venkova", roč. 18, 32.*

були членами общини¹.

Сильне невдоволення безземельних селян викликало те, що вони не будучи общинниками, повинні були нести додаткові повинності на користь общини. Платили за місце перед хлівом, за місце, де були складені дрова тощо. Окрім того, «домкаржі» нарівні із «сідлаками» платили всі повинності пану, державі та церкві (панщина, плата з дому, на будівництво доріг, на посильних, на нічного сторожа, «за ратушний дзвін» тощо).

Нерідко приводом до зіткнень між бідними «домка ржами» та заможними «сідлаками» була військова повинність. Хоча вона розповсюджувалась на всіх селян однаково, однак сільська верхівка відкуповувалась від рекрутського набору і весь його тягар лягав на бідняцькі сім'ї: «Бідний селянин і в поті чола хліб добуває, нарешті і тим пригнічений в порівнянні із сідлаком, що синів своїх, яких ледь дочекався для допомоги на старість, повинен віддати на службу батьківщині і королю, тоді як син сідлака в розкошах вдома ніжиться»².

Незадоволення народу феодальним гнітом, абсолютистською системою управління переросло в березні 1848 р. в революцію. 3.03.1848 р. Державні збори Угорщини прийняли звернення до імператора, що містило вимоги введення конституції. Народні збори, що відбулися 11-12.03. 1848 р. в Пешті, підтримали програму так званих «12 пунктів», що передбачала здійснення буржуазно-демократичних перетворень і, зокрема, скасування феодальних повинностей селян.

Революційні події в містах отримали відгук і в сільській місцевості. Особливе занепокоєння у влади і місцевих власників викликала позиція селян та армії, що комплектувалась в основному із громадян з сільських місцевостей.

Постановою від 28.03.1848 р. в Чехії, Моравії та Сілезії проголошувалась відміна панщини протягом року з умовою відповідної винагороди місцевих власників³.

23.07.1848 р. відкрилось засідання рейхстагу у Відні. Серед 383 депутатів було 92 селянин. Депутати від селян домагались радикальних перетворень у аграрній сфері. Більшість парламентарів, що представляли інтереси імущих станів, вважали за необхідне виплачувати компенсацію місцевим власникам за скасування повинностей. Після довгого обговорення рейхстаг прийняв проект закону, який 8.09.1848 р. був затверджений імператором.

Вартість відшкодування повинностей визначалась таким чином: виплати в продуктах землеробства і господарства оцінювались за тарифами постійного або тимчасового кадастру; вартість панщини встановлювалась за співвідношенням вартості примусової та вільної праці, при цьому вартість примусової праці не повинна була перевищувати 1/3 вартості вільної праці; вартість окремої (договірної, урочної) панщини розраховувалась за існуючими цінами⁴.

Проведення аграрної реформи покладалось на міністерство юстиції, міністерство фінансів та міністерство внутрішніх справ, які були найвищою інстанцією у вирішенні питань про скасування, відшкодування і викуп земельних повинностей.

В якості середньої інстанції в коронних землях створювались земські (крайові, провінційні) комісії в складі міністеріального комісара (голова), представників МВС (чиновники вищої поліції), міністерства юстиції, міністерства фінансів і кадастрового відомства, виборних засідателів (по три від власників маєтків і селян), такої ж кількості ад'юнктів для заміщення засідателів. На місцях питаннями визначення відшкодування і викупу займалися окружні комісії, що склалися з чиновника окружного правління (голова), юриста і службовця кадастрового відомства. Питання на засіданнях вирішувалось

¹ *Petice venkovského lidu z Čech k Národnému výboru z roku 1848* (1954). Praha, 43.

² *Petice venkovského lidu z Čech k Národnému výboru z roku 1848* (1954). Praha, 312.

³ Костюшко, И. (1993). *Аграрная реформа 1848 г. в Австрии*. Москва, 83.

⁴ Костюшко, И. (1993). *Аграрная реформа 1848 г. в Австрии*. Москва, 92.

колегіально¹.

Справжнє звільнення торкнулось мільйона осіб в чеських землях і тривало до 1851 р. за компенсацію. Кожен селянин платив третину суми своїх повинностей у грошовому еквіваленті – частинами, протягом 20 років. Селянство не було в одну мить відірване від своїх традицій і способу мислення, але отримало стимул для вільної роботи на своїй землі, яка була повністю включена в систему капіталістичних ринкових відносин тільки по закінченню періоду викупу, тобто в 1867-1868 рр.²

Аграрна реформа 1848 р. в Австрійській імперії була обумовлена процесом розкладу феодальних відносин на селі і революційними подіями 1848-1849 рр. За своєю сутністю це була буржуазна реформа, в результаті якої утвердились капіталістичні відносини в сільському господарстві.

Імущі верстви населення і держава, з одного боку, були вимушені піти на скасування існуючих земельних відносин, а з іншої – були зацікавлені у перетворенні аграрного устрою. При цьому, вони прагнули здійснити такі заходи з найменшими втратами для себе, що їм і вдалось зробити, внаслідок свого панівного політичного та економічного становища. В результаті помісне (фільваркове, майєрське) землеволодіння залишалось майже непорушним. За селянами залишилась відносно невелика частина домініальних земель, що перебували в їх користуванні або володінні на особливих умовах³.

Витрати на відшкодування власникам маєтків і взагалі на проведення реформи покривались за рахунок поземельного податку з селян, доходу від пропінатії на селянських землях, частини земельного податку з власників маєтків, доплати до подимного податку в маєтках, збільшення подимної плати в містах і продажу казенного майна. При цьому селяни сплачували 56,6%, власники маєтків – 33,1%, міщани – 8,3% суми податків на покриття цих витрат⁴.

Таким чином аграрна реформа і промислова революція не тільки не вирішили основних проблем в чеському суспільстві, але й ускладнили їх. Серед чеського селянства все більше поширювались думки про еміграцію в пошуках кращої доля для себе і своїх дітей.

В працях Л. Бурикіної, присвяченим як переселенському руху взагалі, так і чеській міграції зокрема, автор виділила такі основні причини міграцій чехів. Так, на її думку, «зацікавленість чехів як підданих Австро-Угорщини в переселенні пояснюється наступними причинами:

- утиски чеського населення правлячими колами імперії в умовах оніменення і на релігійному ґрунті, оскільки в основному чехи сповідували католицизм, хоча в їх середовищі були групи протестантів;

- розвиток капіталізму в сільському господарстві призвів до обезземелення чеського селянства або до так званого «земельного голоду»⁵.

Загалом, до основних чинників, що впливали на розвиток міграційних процесів серед чеського населення можна виділити наступні:

1. масове обезземелення чеського селянства;
2. криза в усіх сферах промисловості і, як наслідок, масове безробіття;

¹ Костюшко, И. (1993). *Аграрная реформа 1848 г. в Австрии*. Москва, 106.

² Главачка, М. (2008). «Весна народов» в Центральной Европе. Историческое наследие революции 1848-1849 годов в Австрийской империи (на примере чешских земель). *Неприкосновенный запас*, 4, 86.

³ Mrška, M. (1957). Morava a Slezsko v hospodářském a společenském vývoji předbrěznového Rakouska. *Slezský Sborník*, 1, 29.

⁴ Костюшко, И. (1993). *Аграрная реформа 1848 г. в Австрии*. Москва, 155.

⁵ Бурыкина, Л. (2004). Чешская миграция на Северо-Западный Кавказ в пореформенный период. *Мир славян Северного Кавказа*. Краснодар, 131.

3. фінансова криза в чеських землях, що входили до складу Австрійської імперії;
4. перенаселення окремих чеських регіонів;
5. національно-політичне приниження з боку австрійської влади, що супроводжувалось онімеченням чехів.

Чеська міграція мала декілька основних напрямків: західний – німецькі держави, США, Бразилія; південний – Нижня Австрія, Хорватія, Боснія та східний – Російська імперія.

Основний потік емігрантів, починаючи з 50-х рр. XIX ст., йшов за океан, в США, куди станом на початок XX ст. переселилось понад 98 тис. чехів. За одними даними у 1910 р. в Америці проживало близько 500 тис. чехів, за іншими – 800 тис. осіб. В США, чехи вслід за німцями були найбільш заможними переселенцями з територій Австро-Угорської монархії. Окрім Америки, чехи мігрували до Нижньої Австрії і на слов'янський південь (в Боснії з'явилися великі чеські колонії, в Хорватії нараховувалось 28 тис. чехів)¹.

Під впливом великої переселенської хвилі до Америки виникла думка повернути чеську еміграцію до слов'янських країн, де б чехи підсилювали місцевих слов'ян і не втрачали б свою національність на користь німецького або англосаксонського етносу.

Сформульовані таким чином думки про чеське переселення до слов'янських країн, відповідали інтересам правлячих кіл царської Росії, які були зацікавлені в колонізації значних територій, зокрема на Далекому Сході, на Кавказі, а в зв'язку з польським повстанням 1863 р. і в тодішній Волинській губернії.

Інтерес царського уряду полягав у тому, щоб ці області були заселені при найменших витратах з державної казни, причому населенням, здатним створити економічно прибуткове суспільство. Більше того, основною вимогою російської адміністрації було створення такого середовища, яке б не ізолювалось від російського впливу, а яке б споріднилось з російською спільнотою².

З огляду на ситуацію, що склалася виникли проекти щодо переселення чехів з Америки до Російської імперії, головним чином до Байкальського регіону (Приамур'я), а потім проект переселення на Кавказ, що був поєднаний з ідеєю переселення чехів, які готувались до переїзду в Америку з німецьких портів, до Росії³.

Царська адміністрація була зацікавлена у переселенні заможніших верств. Які б мали засоби для переїзду і усіх супутніх витрат. А згодом і на будівництво господарських та промислових споруд, які були б прибутковими і не претендували на додаткові видатки із царської казни.

У травні 1867 р. при Московському землеробському товаристві була створена комісія по залученню чеських емігрантів до Росії. Керував комісією граф О. Толь. Перше засідання комісії розпочато заявою празького публіциста Ф. Єзбери. Який вказав на те, що еміграція до Америки мала б бути спрямована до Росії, щоб відбулося «об'єднання двох історично розділених частин єдиної слов'янської сім'ї»⁴.

У 1868 р. в Празі було створено Комітет з переселення чехів на чолі з доктором права А. Петриченко, який займався плануванням міграційних потоків. В рамках його проекту була запланована активна співпраця з Російською імперією з питань переселення потоку селян близько 100 тис. осіб, оскільки високі транспортні витрати на переїзд не дозволяли емігрувати в більш сприятливі для економічної діяльності країни, зокрема США.

Основні положення містились в «Плані переселення чехів», що передбачав особливе

¹ Серапионова, Е. (2006). Лица чешской национальности. *Родина*, 4, 107.

² Vaculik, J. (2002). K počátkům českého zemědělského vystěhovalectví do Ruska ve 2. Polovine 19. Století. *150 let Slovanského sjezdu (1848). Historie a současnost*, 197.

³ Robek, A. (1987). K problematice českého vystěhovalectví do Ruska ve druhé polovině 19. století. *Češi v cizině*. Praha, 68.

⁴ Пушкаревич, А. (1940). *Чехи в России*. Москва-Ленинград, 47.

становище перших поселенців, розраховуючи на особливі пільги та привілеї:

- надати десятину землі для кожної сім'ї для будівництва будинків, проведення вулиць та площ;
- відведення ділянки землі для громадського призначення: спорудження будинків управлінь, школи, лікарні та церкви;
- підготовка тимчасового житла для перших поселенців до моменту заселення;
- виділення додаткових коштів на проїзд;
- планове переселення близько 50 тис. чехів в рік;
- збереження підданства Австро-Угорщини та віросповідання;
- звільнення від сплати податків та військової служби¹.

Розвитку чеської міграції на територію Російської імперії сприяло формування відповідної громадської думки в чеському суспільстві. В 60-70 рр. XIX ст. в чеському середовищі стали активно розповсюджуватись ідеї слов'янської солідарності, яким відповідала думка про переселення в «одноплемінну» Російську імперію. Діячі чеського національного руху били тривогу через те, що емігруючи в США та Німеччину, чехи асимілювалися в чужих етнічних середовищах і втрачали національну ідентичність. Переїзд в Російську імперію, на їх думку, дозволяв чехам «зберігати свою національність». Чеські публіцисти змальовували образ пореформеної Росії як країни, що бурхливо розвивається, і в майбутньому буде відігравати провідну роль у світі. На думку сучасного чеського вченого В. Доубека, саме «під впливом образу нової Росії в 1860-і рр. потік переселенців із Чехії, що був спрямований виключно на Захід і в Америку, змінив свій напрям на протилежний – на Схід»².

Не останню роль в розвитку міграції відіграло географічне положення двох сусідніх країн, пов'язаних розгалуженою транспортною системою, міцними економічними зв'язками, безперервною політичною та культурною взаємодією між ними.

Спочатку потік чеських колоністів був спрямований в Крим і на Чорноморське узбережжя Кавказу. Існував навіть проект переселення чехів на Далекий Схід – для освоєння території Примор'я, але він залишився нереалізованим. В той же час основна частина чехів-колоністів надавала перевагу Волинській губернії, що була географічно близькою до їх Батьківщини і економічно освоєною³.

Переселення чехів на Волинь проводилась з ініціативи приватних осіб і до певної міри носило стихійний характер. Чеські, українські та російські історики пов'язують організацію чеської переселенської кампанії з ім'ям Ф. Пршібила, який працював агентом бюро з продажу майна та нерухомості у Варшаві, тому був обізнаний із станом справ на ринку нерухомості, зокрема і на території Волинської губернії.

Австрійський уряд, в цілому, допускав переселення чехів до Російської імперії в «приватному порядку», але намагався запобігти будь-яким проявам «слов'янської солідарності». Російська влада, зі свого боку, також не бажала ускладнень відносин з Австро-Угорщиною. Саме тому, чеське переселення не стало державною справою, а було проявом приватної ініціативи⁴.

На сторінках чеських газет розгорталась дискусія з приводу міграції в Російську імперію, що розпочалася. Автори, що виражали проурядову позицію, описували колонізаційні процеси виключно з негативної сторони. Сама ідея переселення у «дику» та

¹ Серапионова, Е. (2006). Лица чешской национальности. *Родина*, 4, 107.

² Доубек, В. (2001). Между Веной и Москвой. Славянская концепция и образ России в чешском обществе XIX века. *Родина*, 1, 105.

³ Ненашева, З. (2006). Начало эмиграции чехов в Россию в середине XIX века. Русский сборник: исследование по истории России. Т. III. Москва: Модин Колеро, 37.

⁴ Ненашева, З. (2006). Начало эмиграции чехов в Россию в середине XIX века. Русский сборник: исследование по истории России. Т. III. Москва: Модин Колеро, 35.

«відсталу» Росію, на їх думку, була авантюрою. Волинь же була названа «бідною провінцією, багатою лише пісками та болотами». Прогнози щодо волинських чехів були невтішними – в існуючих умовах їх неминуче чекала втрата національної ідентичності і «розчинення» між росіянами і поляками¹.

Із спростуванням даних поглядів вступив один з лідерів чеської общини на Волині Й. Оліч. В його статті «З Волині» доводилося, що в результаті переселення чехи змогли отримати матеріальні вигоди, стати власниками землі і отримати можливості для розвитку різних ремесел і промисловості. Автор був впевнений, що своєрідне становище волинських чехів між українцями, росіянами і поляками, було для них досить вигідним².

Ініціатор переселення на Волинь Ф. Пршібил відповідав своїм критикам на сторінках провідної чеської газети «Народна газета». Він стверджував, що його противника є агентами австрійського уряду, який занепокоєний «російською гостинністю для чехів» як фактором зближення двох слов'янських народів. Ці аргументи були сприйняті з розумінням в чеському суспільстві, яке було негативно налаштоване до політики віденського уряду. Із цієї газетної дискусії Ф. Пршібил і Й. Оліч вийшли переможцями, а ідея переселення на територію Російської імперії знайшла нових прибічників. В цілому чеські друковані органи «національного спрямування» підтримували переселенську кампанію³.

Таким чином, до середини XIX ст. в чеських землях почали активно впроваджуватись результати промислової революції, що мали як позитивні, так і негативні наслідки. До позитиву можна віднести збільшення продуктивності чеських підприємств та покращення якості їх продукції.

Головними проблемами в розвитку чеських земель в умовах імперії Габсбургів були нестача земель, безробіття та збідніння населення. Впровадження результатів промислової революції ще більше загостило їх.

Революція 1848-1849 рр. не тільки не вирішила проблем, що були наявні в чеському суспільстві, але й в окремих випадках додала нових, що були пов'язані із виплатою додаткових платежів. Все вище описане змушувало чеських селян шукати кращої долі в еміграції. В середині XIX ст. можна виділити три головних напрямки чеського переселення – західний (Німеччина, США, Бразилія), південний (Нижня Австрія, Боснія та Хорватія) та східний (Російська імперія). Саме останній напрям набув найбільшої популярності серед чеського населення в другій половині XIX ст., що пояснювалось низкою факторів: ідеї неославізму, діяльність чеських організацій, схожість кліматичних умов, близькість місцезнаходження Волинської губернії до місця проживання чехів, умови для переміщення сухопутним шляхом, досвід селян у вирощуванні різних культур.

References:

1. Burykina, L. (2004). Cheshskaja migracija na Severo-Zapadnyj Kavkaz v poreformennyj period [Czech migration to the Northwest Caucasus in the post-reform period]. *Mir slavjan Severnogo Kavkaza* [World of the Slavs of the North Caucasus]. Krasnodar, 131-134. [in Russian]
2. Doubek, V. (2001). Mezhdou Venou i Moskvou. Slavjanskaja koncepcija i obraz Rossii v cheshskom obshhestve XIX veka [Between Vienna and Moscow. Slavic concept and the image of Russia in the Czech society of the nineteenth century]. *Rodina* [Motherland], 1, 105-110. [in Russian]
3. Glavachka, M. (2008). «Vesna narodov» v Central'noj Evrope. Istoricheskoe nasledie revoljucii 1848-1849 godov v Avstrijskoj imperii (na primere cheshskih zemel') ["Spring of nations" in Central Europe. The historical legacy of the revolution of 1848-1849 in the Austrian Empire (the example of the Czech lands)]. *Neprikosnovennyj zapas* [Emergency ration], 4, 84-89. [in Russian]

¹ Крыжановский, Е. (1887). *Чехи на Волини*. Санкт-Петербург, 10.

² Крыжановский, Е. (1887). *Чехи на Волини*. Санкт-Петербург, 11.

³ Vaculik, J. (2002). K počátkům českého zemědělského vystěhovalectví do Ruska ve 2. Polovině 19. Století. *150 let Slovanského sjezdu (1848). Historie a současnost*, 198.

4. Hobsbaum, Je. (1999). Vek imperii, 1875-1914 [Age of Empire. 1875-1914]. Rostov-na-Donu, 512. [in Russian]
5. Kaňová, J. (1959). Vývoj sociální diferenciace a robotních povinností na panství města Litomyšle v letech 1781-1848 [Development of social differentiation and compulsory labor on the estate of Litomyšl in the years 1781-1848]. *Sbornik příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí* [Proceedings on the history and surroundings Litomyšle]. Pardubice, 119-137. [in Czech]
6. Karniková, L. (1964). *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914* [Population Trends in the Czech Lands 1754-1914]. Prague, 89-94. [in Czech]
7. Kostjushko, I. (1993). *Agrarnaja reforma 1848 g. v Avstrii* [Agrarian reform 1848 in Austria]. Moscow, 240. [in Russian]
8. Krofta, K. (1949). *Dějiny selského stavu* [The history of peasant condition]. Prague, 458. [in Czech]
9. Kryzhanovskij, E. (1887). *Cehi na Volyni* [Czechs in Volhynia]. Saint-Petersburg, 160. [in Russian]
10. Mrška, M. (1957). Morava a Slezsko v hospodářském a společenském vývoji předbrěznového Rakouska [Moravia and Silesia in economic and social development of the pre-March in Austria]. *Slezský Sborník* [Silesian Sborník], 1, 24-48. [in Czech]
11. Nenasheva, Z. (2006). Nachalo jemigracii chehov v Rossiju v seredine XIX veka [Inception of emigration of Czechs in Russia in the middle of the XIX century. Russian collection: a study on the history of Russia]. *Russkij sbornik: issledovanie po istorii Rossii* [Russian collection: a study on the history of Russia]. T. III. Moscow: Modin Kolero, 7-37. [in Russian]
12. *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848* (1954) [Petitions of rural people from the Czech Republic to the National Committee from 1848]. Prague, 512. [in Czech]
13. Prokůpek, J. (1931). Jak se hospodařilo na venkovských hospodářstvích na počátku XIX a XX st. [How is managed with the rural economy at the beginning of the XIX and XX century]. "*Časopis pro dějiny venkova*" [Magazine for rural history], roč. 18, 21-41. [in Czech]
14. Pushkarevich, A. (1940). *Cehi v Rossii* [Czechs in Russia]. Moscow-Leningrad, 148. [in Russian]
15. Robek, A. (1987). K problematice českého vystěhovalectví do Ruska ve druhé polovině 19. Století [The issue of Czech emigration to Russia in the second half of the 19th Century]. *Češi v cizině* [Czechs abroad]. Prague, 358. [in Czech]
16. Serapionova, E. (2006). Lica cheshskoj nacional'nosti [Faces of Czech nationality]. *Rodina* [Motherland], 4, 107-109. [in Russian]
17. Travin, D. (2004). *Evropejskaja modernizacija* [European modernization]. Moscow: OOO «Izdatel'stvo AST»; Sankt-Peterburgh: Terra Fantastica, 665. [in Russian]
18. Vaculik, J. (2002). K počátkům českého zemědělského vystěhovalectví do Ruska ve 2. Polovine 19. Století [The origins of the Czech agricultural emigration to Russia in the second half of 19th century]. *150 let Slovanského sjezdu (1848). Historie a současnost* [150 years Slav Congress (1848). History and Present], 195-206. [in Czech]